

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента
Москаленко Олени Іванівни

на дисертацію Тимофєєвої Оксани Ярославівни

**«Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх
судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

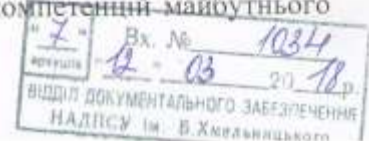
Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що наразі український та світовий флот мають гостру нестачу грамотних, компетентних, відповідальних, комунікабельних фахівців, у тому числі судноводіїв, що вільно володіють своєю професією. Для підтримки й розвитку сучасного українського судноплавства, функціонування морських і річкових портів, судноплавних каналів, державі необхідно мати свої конкурентоспроможні кадри для виконання професійної діяльності на водних шляхах.

Якість підготовки студентів – майбутніх судноводіїв залежить від того, наскільки навчальний процес орієнтований на майбутню професійну діяльність, яка пов'язана з вирішенням різноманітних завдань обробки, передачі, трансформації інформаційних потоків і процесів на внутрішніх та зовнішніх водних шляхах, придатних для судноплавства.

Про значущість поєднання класичних фундаментальних дисциплін і гуманітарної складової професійної підготовки морських фахівців наголошено в основних нормативно-правових документах морської галузі – у Міжнародній Конвенції про підготовку моряків й несення вахти, Кодексі про підготовку моряків, Міжнародній Конвенції з охорони людського життя на морі, Міжнародному кодексі з рятувальних засобів, Конвенції й рекомендаціях Міжнародної організації праці для моряка, Положенні про порядок підготовки й надання інформації про вантаж для його безпечного морського перевезення та ін.

Роль соціально-гуманітарної складової у формуванні світогляду сучасного судноводія важко переоцінити. Зокрема, комунікативна компетентність є базовою характеристикою особистості, а також тісно пов'язана з критеріями ефективної й успішної дії в професійних чи життєвих ситуаціях. У дослідженні мова йде про судноводіїв, які часом перебувають у небезпечних для життя умовах, і від успіху ведення професійного діалогу залежить результат пересування судна. Саме комунікативній компетентності належить особливе місце серед ключових компетентностей, якими має володіти майбутній судноводій. Вона характеризує ступінь підготовленості морського фахівця до реального професійного спілкування на водних шляхах.

Відповідно до галузевого стандарту вищої освіти з напрямку «Морський та річковий транспорт», професійного спрямування «Судноводіння» та вимог Міжнародної Конвенції з підготовки фахівців морської галузі, рівень комунікативної компетентності та готовність до професійного спілкування англійською мовою входить до переліку фахових компетенцій майбутнього

судноводія у процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

До сфери комунікативної компетентності фахівця морської галузі за вимогами Міжнародної Конвенції належать такі: використання англійської мови при передачі та прийомі інформації, планування і проведення переходу та визначення місцезнаходження, використання радіолокатора для забезпечення безпеки мореплавства, дії у надзвичайних ситуаціях, дії при отриманні сигналу лиха, використання стандартних фраз ІМО для спілкування на морі, маневрування судна, нагляд за завантаженням, розміщенням, кріпленням, збереженням вантажу під час плавання, використання рятувальних засобів та пристроїв, застосування засобів першої медичної допомоги на суднах, безпека персоналу та судна. Тому, роль соціально-комунікативної компетентності є дуже важливою для безпеки морського транспорту.

У цьому контексті дослідження О. Я. Тимофєєвої є актуальним та своєчасним, оскільки репрезентує теоретико-методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Коротко схарактеризуємо структурні елементи рецензованої праці.

Категорійний апарат роботи упорядковано логічно й чітко. Автор визначила об'єкт, предмет, мету, основні завдання та методологічну основу наукового проекту, схарактеризувала етапи наукового пошуку, обґрунтувала новизну, вказала на практичне й теоретичне значення одержаних результатів.

Засадничим у роботі є розділ I – «Теоретичні основи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв», у якому О. Я. Тимофєєва проаналізувала проблему дослідження соціально-комунікативної компетентності у педагогічній теорії, узагальнила основні етапи історії морської освіти в Україні та охарактеризовано сучасні наукові підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Дисертантка досить вдало визначила методологічне підґрунтя дослідження – вказала на суть та зміст понять «компетентність», «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність» та «соціально-комунікативна компетентність». На підставі думок науковців Оксана Ярославівна вказує і на інші компетентності в аналізованому руслі, зокрема політичну й соціальну, міжкультурну, соціально-інформаційну (с. 40), соціальну, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій (с. 41), мотиваційну, функціональну компетентності (с. 42).

Схвально оцінюємо той факт, що дослідниця, узагальнюючи досвід попередників (Г. Андрєєва, В. Кан-Калик, Р. Кричевський, О. Леонтєв, Л. Орбан-Лембрик, Л. Петровська, А. Романов, В. Горський, С. Кримський, А. Лой, М. Мокляк, В. Табачковський, Н. Бібік, Е. Зеєр та ін.) щодо аналізу понять «комунікативна компетентність» та «соціально-комунікативна компетентність», робить спробу визначити суть цих понять. Зокрема, О. Я. Тимофєєва охарактеризувала соціально-комунікативну компетентність

як певний рівень сформованості особистісного й професійного досвіду взаємодії з іншими людьми, який потрібен фахівцеві, щоб відповідно до своїх здатностей і соціального статусу успішно діяти в професійному середовищі й суспільстві (с.45).

Цікавим, на нашу думку, є параграф 1.2 дисертації, присвячений історико-педагогічним засадам становлення морської освіти в Україні, що міститься на с. 45-57 рецензованої праці. У ньому авторка вдало пов'язує становлення морської галузі з козацтвом, козацьким флотом та військово-морським мистецтвом козаків. Зокрема О. Я. Тимофєєва зазначає, що у той час морська освіта мала насамперед практичну спрямованість, і козаки були універсальними солдатами: і сухопутними воїнами, і морськими піхотинцями.

Вартий уваги проведений авторкою аналіз методологічних підходів до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх морських фахівців, серед яких зазначено компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний та контекстний підходи (с.62-69 дисертації). Дослідниця вказує на важливість оптимізації в системі професійної підготовки морських фахівців в межах зазначених підходів.

Однак пропоновану тему наукового пошуку неможливо дослідити повною мірою без методичних засад професійної підготовки майбутніх морських фахівців. Отже, вартісним у роботі є розділ II – «Науково-методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін».

У ньому розкрито сутність поняття «соціально-комунікативна компетентність судноводія морського торгового флоту», його структуру й особливості змісту, розкрито критерії, показники й рівні сформованості СКК, представлено результати діагностики СКК у майбутніх судноводіїв, охарактеризовано педагогічні умови і обґрунтовано структурно-функціональну модель формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Заслужує уваги аналіз освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 271 «Річковий та морський транспорт», Міжнародної конвенції про підготовку моряків і несення вахти, циркулярного листа Міжнародної морської організації «Роль людського фактора», навчальних планів і програм щодо проблеми підготовки майбутніх фахівців морської галузі, на підставі яких авторка визначила причини можливих помилок судноводія, що знижують ефективність його діяльності та, відповідно, можуть спричинити аварійну ситуацію.

Авторка констатує, що серед умінь судноводія, які є необхідними для ефективної організації взаємодії екіпажу судна, можна виокремити такі: вибудовувати ефективні соціальні контакти із представниками різних рівнів професійної взаємодії; налагоджувати ділове спілкування, підтримувати та завершувати його, з дотриманням своєї стратегічної лінії; утримувати ініціативу в управлінському спілкуванні, прогнозувати результат свого висловлювання; керувати увагою людей, викликати бажану реакцію співрозмовника вербально або невербально, залучати співрозмовника до

спільних дій; підтримувати зворотній зв'язок, інтерпретувати зміст висловлювань у зв'язку зі зміною ситуації (с.95).

Вартісним у роботі є виокремлення компонентів соціально-комунікативної компетентності майбутнього судноводія: особистісно-ціннісний, когнітивно-змістовий та діяльнісно-результативний, які авторкою детально обґрунтовані у параграфі 2.2 рецензованої праці.

У параграфі 2.3 авторкою чітко виокремлено особистісний, когнітивний та діяльнісний критерії для оцінки рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв. За кожним критерієм визначено показники, які його характеризують. Якісні характеристики курсантів, що мають відповідний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності розмежовано за трьома рівнями – високий, середній, низький.

Підтримуємо авторське розуміння й інтерпретування ключового поняття дослідження «соціально-комунікативна компетентність судноводіїв» – це професійно важлива властивість, що охоплює систему соціально-комунікативних цінностей, знань, умінь, а також особистісних якостей, необхідних для належної взаємодії при виконанні завдань професійної діяльності та забезпечення безпеки судна (с.100).

Особливий інтерес ставить обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Це: структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; розвиток на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Відзначимо глибину і масштабність змістових орієнтирів визначених педагогічних умов, їх обґрунтованість і доказовість не тільки у варіаціях описовості, а й уведення в процесуальний контекст, з опертям на ті з них, які активізують комунікативну діяльність майбутніх судноводіїв, їх здатність бути готовими до розв'язання будь-яких екстремальних ситуацій, які можуть мати місце на водних шляхах.

У цьому руслі дисертанткою зроблено висновок, що педагогічні умови – це такі обставини педагогічного процесу, які стосуються найбільш відповідних елементів змісту навчання у навчальному закладі, визначають найбільш доцільні та ефективні форми, методи і засоби, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Щодо реалізації структурно-функціональної моделі формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, представленої на с. 144, то вкажемо, що вона увиразнюється ретроспективною базою інноваційних форм і методів навчання, зокрема це інтерактивні методи та технології, моделювання

ситуацій професійної взаємодії, бесіди, дискусії, аналіз комунікативних ситуацій, рольові та ділові ігри, кейс-метод, есе.

Переконливими є результати дослідження, які містяться на сторінках третього розділу рецензованої наукової праці – «Організація і результати формувального етапу експерименту».

Особливістю проведення дослідно-експериментальної роботи є те, що авторка намагається відстежити сформовану якість, залучаючи досить презентабельний масив респондентів – 328 курсантів, що навчаються за спеціальністю 7.07010401 «Судноводіння» освітнього рівня бакалавр професійного напрямку 6.070104 «Морський та річковий транспорт», а також 12 представників науково-педагогічного складу.

Цілком закономірним є висновок авторки про те, що після впровадження педагогічних умов та реалізації структурно-функціональної моделі формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі викладання гуманітарних дисциплін кількість курсантів в ЕГ із низьким рівнем цієї властивості зменшилася на 65,22 %, тоді як у КГ – лише на 50,62 %. В ЕГ зросла також кількість курсантів, що мають високий (на 34,17 % більше, ніж до експерименту) рівень СКК. У КГ ця динаміка виявилася значно меншою: частка курсантів, що мають високий рівень, зросла відповідно на 21,88 %. Це свідчить про те, що впровадження запропонованих педагогічних умов та структурно-функціональної моделі дозволяє суттєво підвищити рівень СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

За результатами експериментальної роботи розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, у яких відображено основні напрямки діяльності науково-педагогічного складу.

Висновки в дисертаційному дослідженні логічні й переконливі.

Схвально оцінюємо додатки до наукової роботи, що репрезентують повну картину проведення експериментальних студій. Представлений матеріал ретельно систематизований. Він має практичне значення для подальшого його використання в межах аудиторної та позааудиторної роботи.

Достовірність наукових положень і висновків забезпечується багатоаспектним аналізом досліджуваної проблеми, вдало та логічно дібраними емпіричними й теоретичними методами: проблемно-цільовий та метод системно-структурного аналізу наукової літератури, педагогічного моделювання, аналізу та синтезу, абстрагування, ідеалізації, формалізації та узагальнення, емпіричні методи: діагностичні (анкетування, опитування, інтерв'ю, бесіда), обсерваційні (спостереження, самоспостереження) та експериментальні (констатувальний, формувальний етапи експерименту), статистико-математичний аналіз одержаних показників.

Дисертантка наприкінці дослідження окреслює подальші напрями роботи, вказує на ті проблеми, які потребують першочергового вирішення. На її думку, це удосконалення методичного забезпечення формування в судноводіїв соціально-комунікативної компетентності при вивченні спеціальних та професійно-спрямованих дисциплін; організація самоосвіти

майбутніх судноводіїв з питань соціально-комунікативної взаємодії; аналіз соціально-комунікативної діяльності випускників на перших етапах професійного становлення; обґрунтування напрямків розвитку соціально-комунікативної компетентності судноводіїв у системі підвищення кваліфікації.

Підкреслимо також ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Робота вдало ілюстрована рисунками, схемами, таблицями. Це сприяє унаочненню теоретичних положень, викладених автором.

Таким чином, одержані наукові результати, що виносяться на захист, є особистим досягненням автора. Вони оприлюднювались на 5 науково-практичних конференціях різного рівня в рамках України; відображені у фахових виданнях України в галузі педагогіки – 7 статей, 1 стаття – у періодичному виданні, включеному до наукометричних баз даних. Ці наукові праці з достатньою повнотою відображають основні результати дослідження.

При цьому хочемо звернути увагу на дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації:

1. У параграфі 1.1 авторкою вдало розкрито основні засади компетентнісного підходу у навчанні, проте, на нашу думку, у цьому параграфі варто було б більше уваги приділити обґрунтуванню соціально-комунікативної компетентності саме для майбутніх судноводіїв.

2. Дещо дискусійним є, на нашу думку, параграф 1.2, у якому авторка акцентує на історико-педагогічних засадах становлення морської освіти в Україні. Доцільно було б доповнити історичний аналіз у контексті розвитку соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв. Крім того, можна було б поміняти місцями параграфи 1.1 та 1.2, для того, щоб спочатку показати цю проблему в ретроспективному вимірі, а потім надати їй наукового обґрунтування.

3. На нашу думку, у параграфі 1.3 доцільно було б акцентувати увагу на сучасних наукових підходах до формування соціально-комунікативної компетентності саме фахівців морської галузі – майбутніх судноводіїв.

4. Щодо структури розділу 2 зауважимо, що логічніше було б параграф 2.1 – «Методика виконання дослідження», у якому йде мова про організацію педагогічного дослідження, перенести в експериментальну частину у розділ 3, а параграф 2.4 – «Стан сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у вищих навчальних закладах морського профілю» перенести у параграф 2.1.

5. Дисертантка провела ґрунтовний теоретичний аналіз педагогічних умов навчання фахівців різних напрямів, компетентнісного підходу, компонентів підготовки, проте, на нашу думку, розділ 1 та 2 є дещо переобтяженими теоретичними відомостями (наприклад, на с. 129-130 знову бачимо аналіз компетентнісного підходу – його доцільніше було б перенести в теоретичний розділ 1.1; с. 67 педагогічні умови – у параграф 2.5; с. 67 – аналіз компонентів – у 2.3).

6. Авторкою досить вдало обґрунтовано методичні рекомендації

науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (параграф 3.3). Проте, методичні рекомендації стосуються скоріше методичних засад та авторської методики і тому цей параграф краще було б перенести у розділ 2.

Висловлені зауваження та побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дисертації, зміст якої відображено у фахових статтях та інших науково-методичних публікаціях.

Загалом констатуємо, що рецензована наукова праця О. Я. Тимофєєвої є комплексним дослідженням з проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Є підстави стверджувати, що дисертаційна робота «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами), а її автор Тимофєєва Оксана Ярославівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов
Льотної академії
Національного авіаційного університету

О. І. Москаленко

Підпис О.І. Москаленко завідує

